

MODERNİTE VE MİLLİYETÇİLİK: SOSYOLOJİK PERSPEKTİFLERLE TARİHSEL VE YAPISAL ANALİZ

Modernity and Nationalism: Historical and Structural Analysis From Sociological Perspectives

Doç. Dr. Erdi AKSAKAL

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Erzurum, Türkiye. erdiaksakal@atauni.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Öz

Geliş/Received

30.01.2025

Kabul/Accepted

21.03.2025

Sayfa/ Page

234-246

Bu çalışma, milliyetçilik ve modernlik kavramlarını sosyolojik ve tarihsel perspektifler üzerinden analiz ederek, bu iki tarihsel sürecin yeni toplumun oluşumundaki etkileşim ve dönüşümünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Durkheim, Weber, Marx, Anderson, Giddens, Beck ve Wagner gibi düşünürlerin teorik yaklaşımları çerçevesinde modernitenin, toplum, birey ve küresel süreçler üzerindeki etkileri tartışılmıştır. İlk aşamada, modernliğin, Aydınlanma, sanayileşme ve kapitalizmin yükselişi ile nasıl ortaya çıktığı ayrıca toplumsal yapıların bu süreçler sonunda nasıl dönüştüğü analiz edilmiştir. Modernitenin bireysel özgürlük, rasyonalizm, laiklik, bilimsel düşünce ve merkezi devlet yapılanması gibi temel unsurları incelenmiş ve bunların sosyal dayanışma, kimlik ve birey-toplum ilişkileri üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Daha sonra, milliyetçilik, modernite ile birlikte ele alınmış, ulus kimliği, dil, kültür ve tarih gibi öğelerin modern devletlerin inşasındaki rolü detaylandırılmıştır. Anderson'un "hayali cemaatler" anlayışından hareketle milliyetçiliğin modernlikle birlikteliği ve bu mevcut ideolojinin ayrıştırıcı ve birleştirici güç olma hali ele alınmıştır. Aynı zamanda Marx'ın teorik çerçevesinden milliyetçiliğin, kapitalist üretim ilişkileri ve sınıf mücadelesi bağlamındaki rolü; Giddens, Wagner ve Beck'in küreselleşme anlayışları çerçevesinde milliyetçiliğin modernlikle nasıl değişim gösterdiği ve risk toplumu, kimlik politikaları bağlamında ilişkisi analiz edilmiştir. Çalışma, modernite ve milliyetçilik arasındaki dinamik ilişkinin, modern dünyada bireylerin toplumsal kimliklerini ve uluslararası ilişkileri nasıl şekillendirdiğine dair bir anlayış sunma gayretindedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, milliyetçilik, modernite, sosyolojik anlayış, tarihsel perspektif.

Abstract

This study aims to examine the concepts of nationalism and modernity through sociological and historical perspectives and to examine the effects of these two historical processes on the interaction and transformation in the formation of modern society. In this context, the effects of modernity on society, individual and global processes are discussed within the framework of the theoretical approaches of thinkers such as Durkheim, Weber, Marx, Anderson, Giddens, Beck and Wagner. In the first stage, it is analysed how modernity emerged with the Enlightenment, industrialisation and the rise of capitalism and how social structures were transformed as a result of these processes. The main elements of modernity such as individual freedom, rationalism, secularism, scientific thought and centralised state structure are examined and their effects on social solidarity, identity and individual-society relations are discussed. In the second part, nationalism is discussed together with modernity and the role of elements such as national identity, language, culture and history in the construction of modern states is elaborated. Based on Anderson's understanding of 'imagined communities', the association of nationalism with modernity and the separating and unifying power of this current ideology are discussed. At the same time, from Marx's theoretical framework, the role of nationalism in the context of capitalist relations of production and class struggle; how nationalism changes with modernity within the framework of Giddens and Beck's understanding of globalisation and its relationship in the context of risk society and identity politics have been analysed. The findings provide a deeper understanding of how the dynamic relationship between modernity and nationalism shapes the social identities of individuals and international relations in the modern world.

Keywords: Globalisation, nationalism, modernity, sociological understanding, historical perspective.

Atıf/Citation: Aksakal, E. (2025). Modernite ve milliyetçilik: Sosyolojik perspektiflerle tarihsel ve yapısal analiz. *Mecmua*, 10(19), 234-246.

Giriş

Bu çalışmada, modernite ve milliyetçilik kavramları, Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Benedict Anderson, Anthony Giddens, Ulrich Beck ve Peter Wagner gibi önemli düşünürlerin perspektifleri üzerinden detaylı bir şekilde incelenmektedir. Çalışmanın gayesi, söz konusu isimlerin, endüstrileşme, küreselleşme ve modernite gibi sosyal değişim süreçlerine karşı geliştirdikleri teorik anlayışları analiz ederek, birey ve toplum arasındaki ilişkileri kavrayabilmektir. Durkheim, toplumsal dayanışma türleri üzerinden bireylerin toplumla olan bağını incelemek için modern toplumların özelliklerini analiz ederken; Weber, modernitenin rasyonelleşme süreçlerine odaklanır ve otorite, bürokrasi, modern devletin dönüşmesinde rasyonel düşüncenin rolü üzerine düşünür. Modernite ile birlikte kapitalizmin yükselişi Marx'ın ilgisini çekmiş ve moderniteyi sınıf mücadelesi bağlamında ele almıştır. Marx'a göre modern toplum çelişkilerle doludur ve iktisadi ve toplumsal ilişkiler bu çerçevede analiz edilmelidir. Marx söz konusu tarihsel süreçte parayı takip etmiş ve sermayenin sadece küçük bir azınlık tarafından idare edildiğini fark etmiştir. Bu durum üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup olmama ilişkisi üzerinden sınıf mücadelesi meselesini daha anlamlı kılmıştır. Esasen bu izah, kapitalist üretim ilişkileri ile sınıf çatışmasına dair bir ilişkiyi anlama mecburiyetini doğururken aynı zamanda modernitenin sosyo-ekonomik dinamiklerini çözümleyebilmek adına da temel bir çerçeve sunmaktadır.

Anderson, hayali cemaatler anlayışı ile milliyetçiliği açıklar ve ulusun hayal edilmiş bir cemaat olduğunu söyler. Hayal edilmiştir, çünkü hangi ulus olursa olsun, en küçüğünde bile insanlar tamamen birbirlerini tanımaz, birbirlerinden haberdar olmaz. Sadece hayali bir durum ile varlıklarını kabul ederler. Neticede modern uluslar, ortak bir mensubiyet duygusu yaratarak siyasi yapılarını şekillendirirler. Ulus, bir topluluktur ve milliyetçiliğin kökenlerini anlamak açısından ulus devletlerin oluşum süreçleri iyi okunmalıdır. Bu açıdan Anderson'un yaklaşımı bu ilişkiyi anlamlandırmak açısından değerlidir. Giddens ise moderniteyi küresel etkileri ile birlikte değerlendirir ve özellikle bireylerin kimliklerini modern toplum yapısı içerisinde nasıl konumlandıklarına odaklanır. Bir bakıma modernite, hem bireysel hem de kurumsal düzeyde ele alınarak, milliyetçilik ile olan ilişkisi daha da derinleştirilir. Moderniteyi önemli bir kavramsal çerçeve ile ele alan Beck, literatüre risk toplumu ifadesini kazandırır. Buna göre modern olma imkânına ulaşmış toplumlar için artık belirsizlikler ve tehlikeler söz konusudur. Bu yaklaşım yine küreselleşme ile ulus kimliklerin ve ulus-devletlerin ilişkisini değerlendirmek açısından önem arz etmektedir. Son olarak Wagner ise moderniteyi tarihsel ve sosyal bağlamında ele alarak, milliyetçilikle modernitenin etkileşimini kapsamlı değerlendirmektedir. Ona göre modernlik toplumsal yapılar üzerinde dönüştürücü güce sahiptir. Söz konusu çalışma bahsi geçen önemli düşünürlerin milliyetçilik ve modernlik üzerine yaptığı katkıları karşılaştırarak her iki olguyu derinlemesine incelemektedir. Özellikle milliyetçiliğin modern toplumlar üzerindeki etkisi irdelenmiş, kimliklerin, sosyal yapıların ve siyasal kurumların şekillenmesinde rolü açıklanmıştır. Bu anlama ve açıklama gayreti, risk toplumu, kimlik politikaları ve küreselleşme ile beraber modernite ve milliyetçiliğin olası yönelimlerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Özellikle aydınlanma dönemi ile birlikte daha çok bir realite olma imkânına ulaşan modernlik, milliyetçiliği bir sonuç olarak ortaya çıkarmıştır. Bu tarihsel süreçte Aydınlanma dönemi ile birlikte sanayileşme, Fransız devrimi ve nihayetinde modern ulus devletlerin ortaya çıkışı derin alt üst oluşlara olanak tanımış ve toplumsal düzeyde dönüşümlere hız kazandırmıştır. Modernlik artık bir tarihsel süreç karşılık gelmektedir ve eski dinsel ya da inançsal yapılardan sıyrılarak gerçekliği daha seküler alana indirgemıştır. Bir bakıma modernus, çağdaş olana ve yenilikçi diye bahsedilene karşılık gelmeye başlamıştır. Söz konusu olgu Batı Avrupa ve Kuzey Amerika olarak tarif edilen coğrafyaya özgüdür ve Aydınlanmanın ardından hızla yayılma reaksiyonu göstermiştir. Modernlikle beraber geleneksel yapılar çözülmeye başlamış, bireysel özgürlükler, laiklik, bilimsel düşünce, rasyonalizm ve merkezi devlet otoritesine dayalı bir toplum modeli anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda modernlik geleneksel bağlardan ve dini inançlardan kurtularak modern topluma doğru bir eşik atlama olarak tanımlanmıştır (Karaca, 2020, s. 125). Modernlik sonuç olarak kentleşmeyi, insan haklarını, demokrasiyi, cumhuriyeti, laikliği ve milliyetçiliği doğurmuştur. Sanayi devrimi, moderniteyi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan hızlandıran bir dönüm noktası olmuştur. Teknolojik ilerlemeler, endüstriyel kapitalizm ve bilimsel düşünce modernitenin temel unsurları arasında yer alırken, bu dönemde devletin merkezi otoritesi de güçlenmiştir. Bu yeni toplum modeli, bireylerin geleneksel yapılardan bağımsız olarak haklarını ve özgürlüklerini talep ettikleri, rasyonalizmin ve bilimin rehberliğinde ilerleyen bir düşünce sistemine

dayanmıştır. Dolayısıyla modernite, sadece toplumsal dönüşümleri değil, aynı zamanda bireyin yerini ve önemini de yeniden tanımlayan bir süreç kimliğine ulaşmıştır.

Modernite ile beraber ortaya çıkan bir diğer fenomen ise milliyetçilik olmuştur. Milliyetçilik, 18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da şekillenen ve bir ulusun ya da etnik grubun kendi kimliğini koruma ve bu kimliği öne çıkarma amacı taşıyan bir ideoloji olarak tanımlanır. Bu batılı bir ideolojidir ve modernite ile birlikte güçlenmiştir. Aynı zamanda ulus devletlerin ortaya çıkması noktasında kritik bir rol oynayan milliyetçilik, modernite, küreselleşme ve sanayileşme gibi dönüşümlerin etkisiyle şekillenmiştir. Bir bakıma birlikte yaşamak, aynı coğrafyayı paylaşmak, belirli inanış ve kültürel davranışları yerine getirmek, aynı tarihi kaderi paylaşmak ve bunun gibi benzeri ortaklıklardan doğan tabii mensubiyet, milliyetçilik duygunun oluşmasını sağlamıştır. Aynı şehirde oturmak, aynı dili konuşmak, dahası genel olarak aynı kültürü paylaşmak insanlar arasında ki bağı daha güçlü kılmaktadır. Tabii söz konusu fenomen hem birleştirici hem de ayrıştırıcı güçler yaratmış, sosyal ve siyasal yapıların şekillenmesinde önemli etkiler bırakmıştır. Artık 19. Yüzyıla gelindiğinde milliyetçilik ve modernlik arasındaki ilişki daha anlaşılır ve belirgin olmaya başlamıştır.

Neticede milliyetçilik, iktisadi ve endüstriyel modernite süreçlerinin bir ürünü olarak kabul edilir, çünkü söz konusu ideolojinin gelişmesi için gerekli olan toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar ancak modernite ile birlikte mümkün olmuştur. Bu durum milliyetçiliği modernite ile birlikte düşünmenin imkânını oluşturmaktadır. Modern koşulların oluşturduğu zemin, milliyetçiliğin yükselişini ve modern ulus-devletlerin kurulmasını sağlamıştır. Bu bağlamda milliyetçilik, modernleşme süreçleriyle etkileşim içine girmiş, modern toplum ve devlet yapılanmasında kritik bir rol oynamıştır. Milli kimlik, dil, tarih ve kültür gibi unsurlar, modern ulus-devletlerin inşasında temel taşı olarak kabul edilmiş ve bu değerler üzerinden yeni bir toplumsal düzen inşa edilmiştir. Bu çalışmada, milliyetçilik ve modernite kavramları tarihsel gelişimleri ve birbirleriyle etkileşimleri çerçevesinde ele alınacaktır. Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Benedict Anderson, Anthony Giddens ve Ulrich Beck gibi düşünürlerin modernite ve milliyetçilik konusundaki görüşlerine yer verilerek, bu iki kavramın nasıl şekillendiği ve modern dünyada nasıl bir rol oynadığı üzerine kapsamlı bir analiz yapılacaktır. Milliyetçilik ve modernitenin ilişkisini anlamak, hem tarihsel bağlamda hem de günümüz dünyasında bu kavramların siyasi, sosyal ve kültürel etkilerini daha derinlemesine kavramamızı sağlayacaktır.

1. MODERNİTE, MİLLİYETÇİLİK VE TOPLUMSAL DEĞİŞME

1.1. Emile Durkheim ve Modern Toplum: Bireyselleşme, Sosyal Bağların Zayıflaması ve Bürokratik Yapılar

Modern toplumların yapısını ve gelişim süreçlerini analiz etme gayretinde olan Durkheim, ‘Toplumsal İş Bölümü’ eserinde, özellikle sosyal bağların zayıflaması ve bireyselleşme meselesi üzerinde durur. Modernite ile birlikte hiç olmadığı kadar iş bölümü gelişmiş ve toplumsal anlamda köklü değişimler yaşanmıştır. Durkheim bu değişimlerin bireylerin toplumla olan bağı zayıflattığını düşünmektedir. Çünkü geleneksel toplumlarda ortak değerler ve önemli bir mensubiyet duygusu etrafında birleşen bireyler, biz duygusu anlayışında birleşebilmekteydi. Ancak modern toplumlarla beraber bu kolektif aidiyet ve davranış örüntüsü bireysel özerkliğe yerini bırakmış ve bireyselleşme meselesi ortaya çıkmıştır (Durkheim, 2020, s. 160). Bu husus geleneksellikten modernliğe geçiş süreci olarak kabul edilen bir alana denk gelmektedir ve Durkheim bu geçiş ve farklılığı dayanışma türleri üzerinden değerlendirmektedir. “Mekanik ve organik ayrımı hem geleneksel ve modern toplumların betimsel bir sınıflamasıdır, hem de toplumsal bütünleşme biçimlerinde toplumsal yapının giderek farklılaşmasıyla ortaya çıkan değişimlerin teorik bir ifadesidir” (Turner, 2010, s. 357). Durkheim sanayi toplumlarını organik, sanayi öncesi toplumları ise mekanik olarak tasvir eder. Durkheim, moderniteyi ve toplumsal değişimi, "mekanik dayanışma" kategorisine giren durumlardan çoğunlukla "organik dayanışma" ile karakterize edilen durumlara, yani daha yüksek bir bireysellik duygusuyla uyumlu toplumsal yaşam biçimlerine geçişler açısından teorileştirir. Durkheim'in dayanışma terimini kullanmasının, toplumsal bağın doğasını yeterince kavrayacak ve toplumsal düzen sorununa bir cevap verecek "ilişkisel" bir kavram ortaya koyma girişimi olarak anlaşılması gerektiğini haklı olarak gözlemlenir. Mekanik dayanışma, bireyin topluma doğrudan entegrasyonunun bir biçimini tanımlarken, organik dayanışma, hem bireysel varoluş düzeylerinin hem de basit ve arkaik toplum biçimlerine göre çok daha karmaşık hale gelen kolektif temsillerin giderek farklılaşması yoluyla entegrasyonu ifade eder. Geleneksel ve

modern toplum tipolojisine denk gelen mekanik ve organik dayanışma ayrımının temelinde Durkheim'ın toplumların evrilme meselesi yatmaktadır. Mekanik dayanışma modern öncesi toplumlar için kullanılmaktadır ve geleneksel toplumlarda bireylerin benzerlikleri üzerinden kurulan bir bütünlük anlamı taşımaktadır. Organik dayanışma ise uzmanlaşma ve iş bölümüne dayalı bir bağımlılığı açıklamak adına ve modern toplumları ifade etmek için kullanılmaktadır (Durkheim, 2020, s. 189).

Organik dayanışma ile birlikte özerk bireyler meydana gelmiş ve kişilerin birbirine olan bağımlılıkları azalmış, kendi kendilerine yeten özerk bireyler halini almasına neden olmuştur. Bu bir tür bireyselleşmedir ve modern toplumların temel karakteristik özelliğidir (Karaca, 1999, s. 328). Bireylerin doğrudan topluma olan bağlılığının zayıflaması, aynı zamanda sosyal bağların zayıflamasına da neden olmuştur. Durkheim bu durumu bir anlamda bireysel özgürlüklerin artışı olarak görse de diğer taraftan toplumsal dayanışmanın zayıflaması açısından tehdit olarak değerlendirmiştir. Aynı zamanda yasal düzenlemelerin artması ve bürokratik bir sistemin baş göstermesi ile beraber bireysel özgürlükler de sınırlandırılmıştır. Modern toplumla beraber bireylerin davranışları bürokrasi ve yasalarla daha fazla denetim altına alınmış ve düzenlenmiştir. Bu durum bireylerin karar alma yeteneklerini zayıflatırken, davranışlarını belirleme noktasında daha az özgür bir iradeyi ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Durkheim, modern toplumsal örgütlenme ve iş bölümünün yaratacağı "anomi" halinin bireyleri yalnızlığa itmek suretiyle intihara sürükleyeceğini ifade ederek, intiharı bir toplumsal olgu olarak incelemeye çalışmıştır (Durkheim, 2013, s. 93). Durkheim'e göre modernlik, toplumsal iş bölümünün genişlemesi, bilimsel düşüncenin yaygınlaşması, sanayileşmenin hız kazanması ile birlikte karakterize edilen bir dönem olarak tanımlanır (Durkheim, 2020, s. 221). Dolayısıyla modernlik sadece ekonomik ve ya teknolojik bir değişim süreci değil aynı zamanda toplumsal yapı ve bireylerin davranış ve ilişkilerinin köklü bir şekilde yeniden şekillendiği bir süreç olarak anlaşılmalıdır. Modernitenin yükselişi yalnızca benzeri görülmemiş bir maddi ilerleme dönemini değil, aynı zamanda tekrarlayan bir kültürel kriz duygusunu da çağrıştırmıştır. Bir bakıma bu değişim süreci kümülatif bir muhteva ile ilerler ve toplumsal değişim daha aşamalı ve organik bir yapıya sahiptir. Durkheim, toplumsal düzen için bir anlamda uyumun gerekliliğini vurgulayarak, uyum ile uyumsuzluk arasındaki yanlış sorundan, elbette aşırı uyumun patolojik olasılığı da dâhil olmak üzere çeşitli uyum türlerinin değerlendirilmesine dikkati çeker. Durkheim, dinde, özellikle ilkel dinde, toplumsal yaşamın unsurlarının kademeli olarak farklılaştığı o farklılaşmamış bütünü keşfetmekle ilgilenmektedir. Dolayısıyla Durkheim, modernleşmenin işbölümü ve ilgili toplumsal uyum sorunu ile ilgili olduğunu ve gerçek görevin, bu nedenle, kolektif vicdanın incelenmesi olduğunu söylemektedir.

Durkheim'a göre, 18. ve 19. yüzyıllarda Batı'da gerçekleşen sanayi devrimi ve kentleşme, bireylerin birbirleriyle etkileşim kurma biçimlerini kökten değiştirdi. İşbölümü, bireyler arasındaki farklılıkları artırdı ve özerklik duygusunu geliştirdi. Şehir hayatının beraberinde getirdiği daha fazla anonimlik ve bağımsızlık ise, kişinin geleneklere saygı duymasını ve yerleşik normlara uymasını sağlayan toplumsal kontrolü azalttı. Bu gelişmelerle birleşen kültürel faktörler, özellikle Hristiyanlık içinde bireyin önemli yeri, modern bireysellik kavramlarını şekillendirmeye yardımcı oldu (Durkheim, 2013, s. 52-53). Sonuç olarak, birey belki de Batı modernitesinin tanımlayıcı özelliği olarak ortaya çıktı ve Durkheim'ın iddia ettiği gibi, karmaşık modern toplumda birey olmak artık toplumun tüm üyelerinin sahip olduğu tek şey halini aldı. Toplumdaki bu değişimler Batı'daki ekonomik ve sosyal yapılar üzerinde de büyük etkilere sahipti. Ekonomik, üretim ve politik alanlarda, özellikle lonca sistemi olmak üzere, ortaçağ sosyal yapılarının yerini alan büyük ölçekli kurumlar gelişti. Bu değişimler dini, ailevi ve yasal yapıları ve çalışma koşullarını etkiledi. Durkheim'ın iddia ettiği gibi, hızla değişen koşullar "tüm geleneklerin zayıflamasına" neden oldu.

1.2. Max Weber ve Modernite: Rasyonelleşme, Bürokrasi ve Bireyselliğin Zorlukları

Weber'e göre modernite, ekonomik, sosyal ve siyasi bir dönüşüm sürecidir. Aslında modernite, geleneksel toplumun yerini almış rasyonel, sistematik ve bürokratik bir düzene karşılık gelmektedir. Ve bu eski, kadim ya da geleneksel olarak ifade edilen toplumlardan, yazılı kanunlar, merkezîyetçi bir yönetim yapısı, uzmanlaşmış meslekler ve bürokratik kurumlara dayanıyor olmasından dolayı da ayrılmaktadır. Bu aşamada dikkat çekici en önemli kavram rasyonelleşmedir ve rasyonelleşme akılcı planlama ve örgütlenmenin ön planda olduğu bir toplum modelini ifade etmektedir (Weber, 2020, s.113). Weber, modern toplumların bu şekilde sistematikleşmesini ve rasyonelleşmesini bir ilerleme olarak görse de, bu sürecin bireysellik ve manevi tatmin açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceğine

de dikkat çekmiştir. Weber bu bağlamda rasyonaliteyi, hedeflere ulaşmak için en verimli araç ve prosedürlerin amaçlı hesaplanması olarak tanımlamıştır. Rasyonalite, insanların belirli durumlarda neyin en önemli olduğunu ve istenen hedeflere ulaşmak için kullanmaları gereken en etkili yöntemi belirlemek için oluşturdukları düşünme ve mantıksal çıkarım türüdür. Gelenek, duygusallık, modası geçmiş adetler, dindarlık ve potansiyel olarak daha az etkili olan çeşitli diğer iş yapma biçimleri, nihai sonucu elde etmek için hesaplanabilen en verimli eylem lehine bir kenara atılmaktadır. Weber'in nihai tarihsel kaygısı, giderek daha rasyonel hale gelen bir dünyada, hem bürokratikleşmiş toplumsal kurumlar hem de bilimde entelektüalizmin gelişimi anlamına gelen, kişinin kendisi için "nihai değerleri" seçmesinde bireysel özgürlük kapasitesi olarak tanımlanan insan onurunun kaybıydı.

Geleneksel toplumda kişisel ilişkiler, duygusal mensubiyetler, dinsel değerler ön planda iken modern toplumda artık yazılı kurallar, hesap verebilirlik ve verimlilik gibi ilkelere dayalı bir yapı mümkün olmuştur. Weber, modernitenin bu yönünü demir kafes metaforuyla açıklamış, modern toplumlarda bireylerin rasyonel sistemler tarafından sınırlandırıldığına ve özgürlüklerinin kısıtlandığına dikkat çekmiştir. Weber, Batı toplumları için bürokratikleşmenin sonuçlarını sistematik olarak tartışan ilk sosyologlardan biriydi. Sosyolojinin sınırlarının çok ötesinde son derece etkili olan ideal-tipik bir bürokratikleşme teorisi geliştirdi. Bu bürokratik yapılar, bireysellik ve özgürlük açısından ciddi kısıtlamalar getirerek, prosedürler aracılığıyla kişisel tercihleri sınırlandırmaktadır. Bunun sonucu bireylerin kendilerini yabancılaşmış hissetmeleri ve manevi ihtiyaçlarının göz ardı edilmesidir (Weber, 2020, s.145). Yani modern toplumun materyalist ve akılcı yapısı, bireyin manevi ve duygusal ihtiyaçlarına yeterince yanıt verememekte, bu da insanların yabancılaşmasına neden olmaktadır. Söz konusu rasyonelleşme batı toplumları ile birlikte ele alınan bir olgu özelliği taşımaktadır. Hatta o, Batı toplumlarının gelişme dinamiğini temelde "rasyonelleşme" kavramı ile açıklamaktadır. Modern dönemde Batı ile ilgili "rasyonel kapitalizm", "rasyonel yönetim", "rasyonel hukuk", "rasyonel işletme", "rasyonel muhasebe" ve "rasyonel bürokratik örgüt" gibi hemen hemen her kavramı rasyonellikle nitelendirmektedir. Ve çoğu toplum ve kültür rasyonaliteye sahip olmadıkları için, eşliğine kadar gelmiş olmalarına rağmen, modern kapitalizm'e geçememektedir (Elibol, 1983, s. 98). Bu açıdan önemli meselelerden birisi yönetimin rasyonelleşmesidir ve bu durum otorite kaynağının geleneksellikten yasallığa kaymasıdır. Rasyonelizasyonun yönetim alanındaki izdüşümü olan bürokrasi de, Weber'e göre (2023, s. 51), tayin edilmiş amaçlara ulaşmak için en etkili yolları sunan araçtır. Ayrıca Weber 'Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı' adlı eserinin ön sözünde Batı tipi rasyonalizmin özgünlüğünü vurgular ve Protestan Ahlak'ın kapitalizmin ruhuyla uyumlu olduğunu, fakat kapitalizmin bir kere geliştikten sonra Protestan bir dünya görüşüne bağımlı olmayacağını iddia eder (Weber, 2022, s. 221). Weber'in "Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhı" adlı eseri sosyoloji için bir kurucu metindir ve tarih ile ekonomi gibi yakın disiplinlerde de yaygın olarak tartışılmaya devam etmektedir.

Weber, milliyetçiliği ise etnik kimlik ve politik örgütlenmenin bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Ona göre, milliyetçilik, insanların ortak bir kültürel mirasa, dil ve tarih bilincine dayalı bir aidiyet duygusuyla bir araya gelmesini ifade eder. Bu etnik aidiyet duygusu, toplumun üyelerinin birbirine bağlılık hissi geliştirmesini sağlar. Milliyetçilik, etnik cemaatin ortaya çıkmasını ve güçlenmesini sağlayan bir faktördür. Weber, milliyetçiliğin modern devletin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynadığını vurgular. Milliyetçilik, ulus-devletin oluşumunu destekler ve bireylerin devletin çıkarlarına ve milli değerlere bağlılık duygusu geliştirmesini teşvik eder. Milliyetçilik ulusal kimliğin inşasında ve toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanmasında önemli bir araçtır (Weber, 2023, s. 243).

Ayrıca O, meşruiyetin üç türünü ortaya koymuştur: geleneksel, yasal-rasyonel ve karizmatik. Geleneksel otorite gelenekle; yasal-rasyonel otorite kişisel olmayan kurullarla; karizmatik otorite ise liderin olağanüstü nitelikleriyle doğrulanır. Weber bu tür kavramlara ideal tipler adını vermiştir. İdeal tipler gerçekliği yansıtmaz ancak gerçek dünyanın sonsuz karmaşıklığı üzerinde bir kavrayış kazanmak için gereklidir. Bu belirli kavramlar Weber'in genetik ideal tipler olarak adlandırdığı kavramlardır, bununla kastettiği şey, bunların yalnızca bir değişim dinamiğini, meşru egemenlik tiplerinin ortaya çıkışının, işleyişinin, devamlılığının ve düşüşünün tipik örüntülerini tarif etmekle kalmayıp ima ettiğidir. Weber'in yazıları iki tür karizmatik egemenlik önermektedir. Biri, sıradan dünyanın ötesinde, bireyler tarafından erişilebilen ve yoğunlaştırılabilen aşkın güçlerin varlığına dair yaygın inançlara sahip geleneksel, küçük ölçekli toplumlarda bulunur. Modern milliyetçilik söz konusu olduğunda, bu tür karizmatik güç, küçük ölçekli geleneksel otorite ile büyük ölçekli sömürge devleti arasındaki alanda

örgütlenebilir. İkinci tür karizmatik egemenlik, büyük bir krizin modern iktidar kurumlarını zayıflattığı, güçlü mevcut milliyetçi duygulara sahip modern ulus devletlerde gelişir. Karizmatik bir liderin ortaya çıkabileceği şey, dahi kavramıyla bağlantılı olan bu milliyetçi ideolojinin kendisidir.

1.3. Karl Marx ve Modernite: Kapitalizm, Sömürü ve Milliyetçiliğin Eleştirisi

Tüm tarihi sınıflar arası mücadelenin tarihi olarak tanımlayan Marx, modernitenin kapitalist ekonomik sistemleri geliştirdiğini ve sömürünün farklı bir boyuta ulaştığını düşünür. Artık modernite ile birlikte oluşan kapitalist sistem farklı bir seviyede eşitsizlik ve sömürü durumu yaratmıştır. Hatta ona göre modernite, işçi sınıfının sömürüsü ve kapitalist sınıfın zenginleşmesi ile birlikte gelişen bir süreçtir (Harvey, 2010, s. 141). Dolayısıyla modernite, bireylerin özgürlüğünü tehdit eden ve ekonomik eşitsizlik yaratan bir yapı olarak düşünülmelidir. Marx, 'Kapital'de özel mülkiyetin yaygınlaşması ve sermayenin biriktirilmesi yoluyla kapitalizmin geliştiğini ifade eder ve bu esasen üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup olmama durumu ile doğrudan ilişkili olarak açıklanır (Marx, 2021, s.1245). Bu gelişim süreci, işçi sınıfının ortaya çıkışına zemin hazırlar. İşçi sınıfı, modern endüstriyel üretim tesislerinin iş bölümüne dayalı organizasyonu altında çalışarak kapitalist sınıfın sömürüsüne maruz kalır. Ona göre modernite, feodalizmin tasfiyesiyle başlayan ve kapitalizmin egemen üretim biçimi haline gelmesiyle devam eden bir süreçtir. Bu aşamada sanayileşme, pazarın küreselleşmesi, ulus devletlerin ortaya çıkması etkili olmuştur. Aslında modernite ilerleme anlayışı ile birlikte düşünülmelidir ancak bu ilerleme süreci yeni sömürü biçimlerini beraberinde getirmektedir.

Marx, teorilerinde sınıf mücadelesi ve sınıf bilincini merkez alır. Kapitalist toplumlarda sınıf ayrımları ve çelişkileri, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuvazi ile emeğini satarak geçinen proletarya arasındaki çatışmaların kaynağında yatar (Eagleton, 2011, s. 97). Bu bağlamda Marx, milliyetçiliği genellikle burjuva ideolojisinin bir aracı olarak ele alır. Milliyetçilik, işçi sınıfının birliğini zayıflatmak ve proletaryanın sınıf bilincini bulandırmak amacıyla kapitalist sınıf tarafından kullanılan bir ideolojidir. Marx, "Komünist Manifesto'da bu konuda "İşçilerin vatani yoktur" diyerek işçi sınıfının çıkarlarının ulusal sınırları aştığını ve uluslararası bir sınıf dayanışmasına ihtiyaç duyulduğunu ifade eder (Marx ve Engels, 2024, s. 223). Marx'a göre, milliyetçiliğin işlevi, kapitalist sistemin sürekliliğini sağlamak için işçilerin sınıf dayanışmasını bölmektir. Kapitalist toplumun uluslararası doğası ve sermayenin sınır tanımayan karakteri göz önüne alındığında, milliyetçilik, işçilerin ortak mücadelelerini engelleyen bir "yanıltıcı bilinç" aracı olarak tanımlanabilir. Bu yanıltıcı bilinç, işçi sınıfını gerçek düşmanları olan kapitalistlerden çok, farklı uluslardan işçilere karşı bir rekabet ve düşmanlık duygusuyla yönlendirir. Marx'ın ana teorik çerçevesi, üretim araçlarının mülkiyeti, sınıf mücadelesi ve kapitalist sistemin işleyişine dayanır. Milliyetçiliği açıklarken, onun sınıf bilinci ve mücadelesine zarar veren bir ideolojik araç olduğunu savunur (Thompson, 2023, s. 141). Milliyetçilik, işçilerin kolektif çıkarlarına karşı bir bölme stratejisi olarak kapitalist sistemde işlev görür. Marx'ın bu eleştirisi, milliyetçiliğin kapitalist toplumun sürdürülebilirliği için nasıl önemli bir araç olduğunu da gözler önüne serer.

Milliyetçilik, belirli toplumsal koşullardan türetilen belirli bir tarihsel içeriğe sahip bir soyutlamadır. Ulusal bilinç ve Batı Avrupa ulus-devletinin yükselişiyle yakından bağlantılı olan bu kavram, en iyi 1789 Fransız Devrimi'ni üreten ve sembolize eden gelişmelerle ilişkili olarak anlaşılabilir. Marx ve Engels doğal olarak milliyetçiliği burjuvazinin işçi sınıfını bölmek için kullandığı bir ideoloji olarak düşünür. Bu zihniyete göre kapitalizm dünya çapında bir ekonomik sistem yarattığı için işçi sınıfının enternasyonal bir bilinç geliştirmesi gerekir. Bu nedenle proletaryanın ulusal kimliklerden bağımsız ortak bir sınıf bilinci geliştirmesi adına tüm işçilerin birleşmesi gerekliliği vurgulanır (Marx, K. ve Engels, F. 2024, s. 83). Ancak tüm bunlara rağmen bazı ulusal kurtuluş hareketleri Marksizm tarafından desteklenir. Bunun nedeni söz konusu ulusal kurtuluş hareketlerinin devrimci potansiyele sahip olmasıdır. Polonya'nın ve İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesi bu çerçevede değerlendirilebilir. Ancak bu destek spesifik hareketler için geçerlidir ve daima oluşması gereken zihniyet; "işçilerin vatani yoktur, işçi, sınıflar arasındaki sınırdan başkasını tanımaz, işçi, sınıf kardeşini sınırın ötesinden vurmaz, düşman içeridedir, sınıf savaşı, işçinin kanını dökeceği tek kutsal savaştır". Aslında Marx, milliyetçiliğin insanları ulusal çizgiler boyunca böldüğüne, işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını baltaladığına ve işçilerin enerjisini emdiğine inanıyordu. İşçilerin davası uluslararası sınıfsız bir toplum olmalıydı. Dahası, ulusal çıkar kavramının burjuva kökenli olduğunu belirtti. Bu, sınıf karşıtlıklarını bulanıklaştırmak ve işçi sınıfını sömürücülerinin ideolojik yönetimine tabi kılmak için basit bir burjuva aracıydı. Eğer bir komünist hareket böyle bir kavram kullandıysa, bu, burjuva toplumunun fikirlerinden

etkilendiğini gösteriyordu. Aynı zamanda burjuvazinin de bir anavatandan yoksun olduğu söylenebilir, çünkü sermayenin ulusal kimliği yoktur ve kapitalistler ulusal sadakatlerle ilgilenmezler, ancak ulusal sınırları pragmatik nedenlerle kullanabilirler. Marx için komünizm, işbölümünü ve onun ürettiği yabancılaştırıcı oluşumları ortadan kaldırmak anlamına geliyordu: özel mülkiyet, devlet, siyasi kurumlar, para ve din. Burjuva toplumu zaten bu biçimleri yok etme sürecindeydi.

1.4. Benedict Anderson ve Modernite: Milliyetçilik ile Hayali Cemaatlerin İnşası

Benedict Anderson, modernite ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi "Hayali Cemaatler" adlı önemli eserinde ele almıştır. Anderson'a göre, modernite, milliyetçilik düşüncesinin doğuşunu ve gelişimini sağlayan zemin olmuştur (Anderson, 1983, s.174). Modernite, insanları mekân ve zamandan kopararak soyut bir bütün içinde birleştirmiştir; bu durum da milliyetçiliğin ortaya çıkmasına neden olan sosyal ve kültürel bağlamı oluşturmuştur. Anderson, modernitenin bireyleri yalnızca bir topluluğun parçası olmanın ötesinde, kendi başına anlam taşıyan özneler haline getirdiğini belirtir. Bu bireysellik, ulus bilincinin oluşumunu ve milliyetçiliğin güçlenmesini kolaylaştırmıştır (Gellner, 2018, s. 143). Benedict Anderson'ın Hayali Cemaatler kuramına göre, milletler ve milliyetçilik modern çağa özgü olgulardır ve kapitalizm, sanayileşme, kentleşme, merkezi devletlerin yükselişi gibi süreçlerle birlikte ortaya çıkmıştır. Anderson, milliyetçiliği bir ideoloji olarak değil, din ve akrabalık gibi olgularla birlikte ele alınması gereken bir fenomen olarak değerlendirir. Ona göre ulus, hayal edilmiş bir cemaattir çünkü bireyler, aynı ulusa mensup oldukları insanları tanımasalar da ortak bir kimliğe inanç duyarlar. Bu cemaat sınırlıdır çünkü uluslar tüm insanlığı kapsamaz, egemendir çünkü Aydınlanma ve devrimler sonucu hanedanların meşruiyetini sarsan yeni bir yapı olarak ortaya çıkmıştır ve topluluk özelliği taşır. Anderson, ulusçuluk anlayışında dinin gerilemesini önemli bir etken olarak görür. Coğrafi keşifler ve Latincenin etkisini yitirmesi, dini cemaatlerin zayıflamasına yol açmıştır. Geleneksel dinler, hayatın anlamını açıklama ve ölüm korkusunu yatıştırma işlevine sahipken, zamanla bu işlevi daha laik bir yapı olan milliyetçilik üstlenmiştir. Milliyetçilik, bireylere ezeli bir geçmişten gelen ve sonsuz bir geleceğe ilerleyen bir aidiyet sunarak anlam arayışına cevap vermiştir.

Esasen Anderson, bu konuya ışık tutmak için, merkezinde büyük bir bilişsel dönüşümü açıklama girişiminin yer aldığı bir dizi argüman ileri sürdü. "Dünyayı kavrama biçimlerinde köklü bir değişim gerçekleşiyordu ve bu, her şeyden çok, ulusu 'düşünmeyi' mümkün kılıyordu." Bu değişim şu biçimi aldı: ulusu düşünmek gerekli hale geldi çünkü ulus öncesi eski rejim ile ilişkilendirilen eski kimlikler güvenilirliklerini kaybetmeye başladı. On sekizinci yüzyılda üç temel unsur aşınmıştı: hakikate ulaşmanın tek anahtarı olduğuna inanılan kutsal diller ve yazılar (örneğin Latince); ilahi monarşilerin üstünlüğü ve geçmiş zamana dair kozmolojik bir anlayış. Kitlesele matbaanın ve kapitalizmin icadı, bu unsurların aşınmasına yardımcı olan ve ulusların "hayal edilen toplulukları" için yolu açan yeni faktörlerdi. Bu iki güç birlikte (Anderson'un meşhur bir şekilde "baskı kapitalizmi" olarak adlandırdığı şey) ulusların hayal edilebileceği modern yerel dilleri yarattı; bazı lehçeleri bastırırken diğerlerini yüceltti ve eski kutsal dillerin etkisini gevşetti. On sekizinci yüzyılda gazeteler, sınırları genellikle ulusu tanımlamaya yardımcı olan yerel bir okuyucu kitlesi yarattı (Bergholz, 2018, s. 13).

Bu aşamada milliyetçilik adına en önemli adımlardan biri kapitalizmin yayıncılık sektörüne girmesidir. Artık halk dillerinde de kitaplar basılmaya başlanmış, daha fazla okura ulaşılmıştır. Bu süreç ise milli bilincin oluşmasına katkıda bulunmuştur. "Sayıları hızla artan insanların kendileri üzerine düşünmeye başlamalarına ve köken arayışlarına girmelerine olanak veren durum, kendi ulusları ve halkaları üzerine yapılan yayıncılık çalışmalarının meydana getirdiği milliyetçi havaydı (Anderson, 1983, s. 51). Yayıncılar böylece halk dillerine yönelerek çok sayıda kitap basmaya başladılar. Bu etki doğrudan ulusal bilincin gelişmesine yol açtı. İlk önemli etki Latincenin kendi içinde dönüşümüydü. Böylece eskilerin dili daha da önemsizleşmiş ve geniş bir kesimin takdirini kazanmıştı. Ulusların oluşumu, yeni bir üretim sistemi olan kapitalizmin, bir iletişim aracı olarak matbaanın ve farklı diller arasındaki etkileşimin katkısıyla şekillenmiştir. Matbaanın yaygınlaşması, insanların farklı dilleri tanımasına olanak sağlayarak ulusal bilinçlerin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Daha önce birbirini anlayamayan topluluklar, basılı yayımlar aracılığıyla birbirleriyle tanışma ve etkileşim kurma fırsatı bulmuş, böylece kendi değerlerini başka kültürlerle karşılaştırma imkânına sahip olmuşlardır. Sonuç olarak, Anderson, etnisitelerin nasıl ve hangi koşullarda şekillendiğini ayrıntılı bir şekilde analiz etmiş ve bu süreçlerin devletlerin tarihine etkilerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, çok uluslu yapılardan

ulus-devlet aşamasına geçiş süreci yalnızca sancılı değil, aynı zamanda şiddet ve çatışmalarla da dolu olmuştur.

1.5. Anthony Giddens'a Göre Modernite ve Milliyetçilik: Küreselleşmenin Toplumsal Etkileri

Anthony Giddens'a göre modernlik, modern toplumu ve endüstriyel uygarlığı betimleyen temsilî bir kavramdır. Giddens, modernliği yalnızca bir zaman dilimi veya tarihsel bir dönem olarak değil, toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerini de içeren geniş bir anlamda ele alır. Ona göre modernlik, on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlamış ve zamanla dünya çapında etkisini gösteren kapsamlı bir dönüşüm süreci halini almıştır. Bu süreç; endüstriyel devrim, sanayileşme, bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, kentleşme ile siyasal ve toplumsal değişimler gibi pek çok faktörün etkisiyle ortaya çıkmıştır (Giddens, 2021, s. 47). Modern toplumlarda geleneksel yapıların yerini yeni değerler, normlar ve kurumlar almış, bireylerin yaşamları daha fazla özerklik, seçim özgürlüğü ve kişisel sorumluluk ile şekillenmeye başlamıştır. Giddens'ın "Modernliğin Sonuçları" (2021) adlı eserinde modernite, doğası gereği küreselleşmeyle ilişkilendirilir. Modernitenin yerinden kopma (disembedding) ve yansıtıcılık (reflexivity) gibi temel özellikleri, Giddens'a göre küreselleşmenin de başlıca dinamiklerindedir (Giddens, 2021, s. 21). Giddens, analizlerine "toplum" fikrinin ötesine geçen ve zaman ile mekânın uzaklaşması meselesine odaklanan bir perspektiften başlamayı önerir. Zaman-mekân uzaklaşmasının bu çerçevesi, yerel bağlılıkların ve uzak mesafelerdeki etkileşimlerin karmaşık ilişkilerini ele alır. Bu dönemde zaman ve mekân uzaklaşmasının seviyesi daha önceki herhangi bir dönemden daha fazladır ve yerel ile küresel sosyal ilişkiler arasındaki bağlantılar giderek "gerilmektedir" (Giddens, 2021, s. 23-24).

Giddens'a göre modernlik, belirli tarihsel süreçlerle şekillenmiş, toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel dönüşümleri içeren küresel bir olgudur. Modernliğin temel özellikleri arasında bireyin dünyaya bakış açısını değiştiren epistemolojik ve ontolojik dönüşümler, endüstriyel üretim ve pazar ekonomisi gibi ekonomik yapılar, ulus-devlet ve demokrasi gibi siyasal kurumlar bulunur. Giddens, modernliğin özellikle Avrupa merkezli olarak ortaya çıkıp zamanla küresel hale geldiğini vurgular. Bu bağlamda, modernlik sadece teknik ilerleme veya ekonomik büyüme ile sınırlı değildir; aynı zamanda bireysel özelliğin dönüşümü, toplumsal ilişkilerin yeniden şekillenmesi ve geleneksel yapıların çözülmesi gibi derin toplumsal değişimleri de kapsar. Giddens, modern toplumların dinamik yapısını anlamak için gelenek ve kimlik gibi kavramları da ele alır ve bireyin modern dünyadaki yerini tartışır. Bu perspektiften hareketle, modernliğin sunduğu imkânlarla birlikte risk ve belirsizlikleri de içerdiğini söyleyebiliriz. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte modernliğin etkileri daha belirgin hale gelmiş, bireyler ve toplumlar sürekli değişen bir yapıyla karşı karşıya kalmıştır. Giddens, 'Ulus-Devlet ve Şiddet' adlı eserinde modernitenin temel unsurlarını kapitalizm ve endüstriyalizmin yanı sıra ulus-devlet ile tamamlar. Ona göre, modern toplumlar ulus-devletler çerçevesinde var olur ve ulus-devletlerin bir araya gelmesiyle bir uluslararası sistem oluşur. Bu bağlamda, modern dünyanın şekillenmesi, kapitalist ekonomik sistem, endüstriyel üretim süreci ve ulus-devletin kurumsal yapılarının kesişiminde gerçekleşir (Giddens, 2008, s.322). Giddens'ın yaklaşımı, geleneksel devlet ile modern ulus-devlet arasındaki farklara dikkat çeker ve bu dönüşüm sürecinde mutlakıyetçi devletin bir ara aşama olarak rol oynadığını belirtir. Geleneksel devletler daha çok feodal ve yerel yapılarla karakterize edilirken, mutlakıyetçi devlet, merkeziyetçiliğin arttığı, bürokratik yönetim biçimlerinin geliştiği bir geçiş aşamasını temsil eder. Modern ulus-devlet ise, vatandaşlık, ulusal kimlik, merkezi yönetim, sınırların belirginleşmesi ve meşru şiddet tekeli gibi unsurlarla belirginleşir. Bu çerçevede, Giddens ulus-devleti modernliğin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirir. Ulus-devlet sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda bireylerin aidiyet geliştirdiği, ekonomik ve toplumsal örgütlenmenin temellendiği bir çerçeve sunar. Ayrıca, ulus-devletlerin karşılıklı etkileşim içinde olduğu bir dünya düzeni, moderniteyi şekillendiren en önemli dinamiklerden biri olarak görülür.

Milliyetçilik üzerine görüşlerini de modern toplumun dönüşüm süreçleri ve küreselleşme bağlamında ele alan Giddens, milliyetçiliği toplumsal kimlik ve bağlanma ihtiyaçları ile ilişkilendirir. Ona göre, milliyetçilik bireylerin kendilerini belirli bir toplulukla özdeşleştirmesi ve bu topluluğa aidiyet hissetmesi sürecidir (Smith, 1991, s.54). Modern devletin oluşumu, sınırların belirginleşmesi ve vatandaşlık kavramının gelişmesiyle birlikte milliyetçilik duygusu güçlenmiştir; bu da modern devletin birleştirici unsurlarından biri olarak milliyetçiliği öne çıkarmaktadır (Giddens, 2019, s. 87). Küreselleşme sürecinin milliyetçilik üzerindeki etkilerini de ele alan Giddens, bu sürecin bir yandan

ulusal kimliklerin zayıflamasına yol açarken diğer yandan milliyetçi duyguları yeniden canlandırabileceğini ifade eder (Hall, 2020). Giddens, küresel değişimlerin hızlanmasıyla birlikte bazı insanların milli kimliklerini koruma çabasına daha fazla önem verebileceğine dikkat çeker (Giddens, 1999, s. 114). Bu süreçte medya ve iletişim teknolojilerinin rolü büyüktür; bayraklar, milli marşlar gibi semboller aracılığıyla milliyetçi duygular güçlendirilir ve toplumun geniş kesimlerine ulaşır. Giddens, milliyetçiliği modern toplumların bir sonucu olarak değerlendirirken, aşırı milliyetçiliğin potansiyel tehlikelerine de vurgu yapar. Çeşitlilik ve hoşgörü gibi değerlerin korunmasının önemini dile getirerek, milliyetçilikle birlikte farklılıkların kabul edilmesi gerektiğini ifade eder (Giddens, 2021, s. 128).

1.6. Ulrich Beck ve Küresel Çağda Yeniden Şekillenen Kimlikler

Ona göre modernite belirli sosyal kurumların ve sistemlerin işleyişine dayanır ve bu yapılar küresel ölçekte birbirleriyle bağlantılıdır. Bu bağlamda modernite, sanayi kapitalizminin anlam verdiği bir toplumsal düzendir (Beck, 2000, s. 110). Bu düzen, bir tür örgütlenme biçimidir ve iktisadi-teknolojik değişimlere uyum sağlamak zorundadır. Aynı zamanda bireyselleşmeye neden olan süreç, geleneksel yapıların dışında kalmak suretiyle kendi kararlarını almak durumundaki bireylerin varlığına işaret eder. Bireyselleşme, modernitenin kültürel ve sosyal bir sonucu olarak ortaya çıkar (Beck, 2000, s. 45).

Ona göre modernite, bilim, teknoloji, siyaset ve sosyal kurumların etkileşimlerini ve bunların bireyler ve toplumlar üzerindeki sonuçlarını analiz etmek için bir çerçeve sunar (Jarvis, 2007). Beck, endüstriyel modernitenin başarılı bir yapıya ulaşmasına rağmen bu yapının sınırlarına ulaştığını ve geri dönüşü olmayan bir şekilde “refleksif modernite” olarak adlandırdığı yeni bir tarihsel döneme geçiş yaptığını vurgular. Bu geçiş, endüstriyel modernitenin başarısının kaçınılmaz bir sonucudur ve sistematik bir krizden ziyade, endüstriyel kapitalizmin küresel etkilerinden doğar (Beck, 2000, s. 12-13). Beck'e göre, endüstriyel modernitenin başarısının bariz bir sonucu, geniş mekânsal dağılımı ve sınırları aşma ve kültürlerle sızma yeteneği olmuştur. Ancak aynı zamanda küreselleşme iyi huylu bir süreç değildir. Beck'e göre, küreselleşmenin gelişi devletin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine meydan okur, devletin ve vatandaşlarının tek taraflı veya bağımsız hareket etme yetkisini azaltır ve devletleri, oldukça hareketli sermayenin kaprislerine uygun şekilde hareket etmeye ve politikalar benimsemeye zorlayarak ekonomik özerkliği tehlikeye atar. Dahası, piyasaları ulusallıktan çıkarır, yabancı yatırım için uluslararası rekabet kalıpları yaratır ve devleti tamamen yerel bir seçmen kitlesinden ziyade uluslararası bir seçmen kitlesine yanıt vermeye zorlar. Devletin meşruiyet kaynağı öncelikle içseldir, ancak maddi ihtiyaçlarının çoğu yalnızca dışsal ekonomik etkileşim yoluyla gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, yurttaşlığın demokratik özgünlüğü, refleksif modernite koşulları altında aşınır ve modernitenin ve endüstriyel toplumun temelini oluşturan hesap verebilirlik ve dürüstlük mekanizmaları, ulus ötesi aktörlerin ve süreçlerin giderek daha etkili hale gelen rolü tarafından tehlikeye atılır.

Beck'e göre tehlikeler insan durumuna özgüdür. Zamanın başlangıcından beri çeşitli sıkıntılar insan durumunu etkilemiştir ve Beck'in kabul ettiği gibi birçoğu endüstriyel toplum tarafından geriletilmiş, hatta tamamen iyileştirilmiştir. Örneğin, insanlığın büyük kesimleri için gıda güvenliği artırılmıştır; Batı refah devletlerinde yoksunluktan kaynaklanan ölümler neredeyse ortadan kaldırılmıştır. Bunların hiçbiri Beck için sorun değildir. Aksine, onun vurguladığı nokta basittir: risk ve tehlike farklı olgulardır. Tehlike, depremler gibi insan faaliyetlerinin ürünü olmayan doğal olarak meydana gelen olayları ifade eder. İnsan toplumunun tarihi, tehlikelerin üstesinden gelme veya en azından etkisini en aza indirme çabalarının tarihidir. Bu açıdan Beck, moderniteyi bir ilerleme yürüyüşü olarak tasvir eder. Endüstriyel modernite, elbette, doğal afetleri ortadan kaldırmamıştır ancak tehlikelerin gelişmiş endüstriyel toplumlar üzerindeki etkisini en aza indiren sistemler ve yanıtlar (yani erken uyarı ve tahliye sistemleri, inşaat teknolojileri ve yasal yapı kodları, afetlere hazırlık ve acil durum müdahale sistemleri) geliştirmiştir. Başka bir deyişle, doğal olarak var olan tehlikeler giderek daha fazla kontrol, acil durum yönetimi, zarar azaltma ve afet yardım önlemleri rejimine tabi tutulmaktadır (Jarvis, 2007, s. 19). Beck'e göre endüstriyel kapitalizmin yayılması, kendi yarattığı maddi faydaları baltalayacak sonuçlar doğurur. Modernitenin doğa üzerindeki hakimiyeti artırması ve endüstriyel kapitalizmin evrensel yayılımı, küresel ölçekte sosyal ve ekolojik krizleri tetikler. Bu bağlamda, Beck'in vurguladığı “risk toplumu” kavramı, modern toplumların karşı karşıya kaldığı yeni türden tehlikeleri anlamamıza yardımcı olur (Giddens, 1999, s. 145). Beck, risk toplumu analizinde, modernitenin doğurduğu bu risklerin yalnızca ekonomik ya da ekolojik değil, aynı zamanda sosyal sonuçlar doğurduğunu savunur (Beck, 2000, s. 27).

Ulrich Beck, milliyetçiliği modern dünyanın “organize sorumsuzluk” olarak adlandırdığı bir sosyal yapının sonucu olarak ele alır. Ona göre, milliyetçilik, bireylerin bir kolektif kimlik etrafında birleşmesini sağlar ve aidiyet duygusunu güçlendirir (Beck, 2019, s. 47). Küreselleşmenin milliyetçiliği dönüştürdüğünü ifade eden Beck, geleneksel milliyetçiliğin sınırların korunması ve ulusal kimliklerin vurgulanması üzerine odaklandığını, ancak küreselleşme sürecinin milliyetçiliği küresel bağlantılarla birleştirerek “küresel milliyetçilik” adını verdiği bir olguyu yarattığını belirtir (Beck, 2006, s. 5-6). Beck’in risk toplumu teorisini, milliyetçilikle ilişkilendirmekte mümkündür. Küresel tehditler ve tehlikeler karşısında insanlar milliyetçi duygulara daha fazla sarılabilir. Beck, bu bağlamda milliyetçiliğin bir savunma mekanizması olarak işlev gördüğünü savunur; insanlar, kimliklerini koruma ve küresel tehditlere karşı dayanıklılık gösterme amacıyla milliyetçilik aracılığıyla bir güvenlik alanı yaratırlar (Elliott, 2007, s. 14). Bu bakış açısı, milliyetçiliğin modern toplumlarda bir anlamda bireylerin kaygılarını gidermek için başvurdukları bir araç olduğunu ortaya koyar (Beck, 2000, s. 75). Ayrıca Ulrich Beck, çok kültürlülüğün milliyetçilikle çelişen bir dinamik olduğunu da ifade eder. Çok kültürlülük, farklı kültürlerin bir arada yaşamasını desteklerken, milliyetçilik bireylerin ulusal kimliklerini vurgulama eğilimindedir. Bu iki olgu arasındaki çatışma, küreselleşen dünyada giderek daha görünür hale gelmiştir. Beck, bu iki kavram arasındaki dengeyi korumanın önemini vurgular (Beck, 2019, s. 42-43). Özellikle küreselleşen toplumlarda, çok kültürlü yapıların milliyetçilikle uyum içinde var olabilmemesinin gerekliliğine dikkat çeker (Beck, 2006, s. 56).

Beck, sosyal hareketlerin milliyetçilikle olan etkileşimini de inceler. Etnik azınlık hareketleri ve bağımsızlık hareketleri gibi sosyal hareketlerin, milliyetçi duyguları besleyerek bu söylemi güçlendirebileceğini savunur. Beck’e göre milliyetçilik, bireylerin toplumsal bağlarını şekillendiren güçlü bir mekanizmadır ve sosyal hareketler aracılığıyla bu bağlar daha da güçlenebilir (Beck, 2000, s. 89). Ulrich Beck, milliyetçilik fenomenini küreselleşme, risk toplumu ve çok kültürlülük gibi kavramlarla ilişkilendirerek, modern toplumun dinamiklerini anlamaya yönelik önemli bir katkı sağlar. Milliyetçilik olgusunu evrensel bir perspektiften ele alarak küresel ve yerel dinamiklerin karmaşık etkileşimlerini gözler önüne serer (Jarvis, 2007, s. 23). Beck’in bu konudaki çalışmaları, modern dünyadaki toplumsal kimliklerin ve aidiyet duygularının şekillenmesini anlamak için oldukça değerlidir.

1.7. Peter Wagner'de İnsan Özgürlüğü, Disiplin ve Ulusal Kimliğin İnşası

Wagner’e göre modernlikle beraber ilginç bir şekilde hem özgürlük hem de disiplin birlikte yükselir. Çünkü modernite, eşitlik, özgürlük ve bireysellik idealleri etrafında anlam kazanırken, disiplin ise kurumsal yapılar aracılığıyla hayatımıza girer ve davranışları düzenler (Wagner, 1994, s. 24). Bir bakıma zaman ve mekân algısı değişime uğrar, toplumsal ilişkiler yeniden yapılandırılır ve modernite, kültürel kimliğin inşasında önemli rol oynar. Yani bir taraftan bireylerin yaşam tarzları değişirken topyekûn toplumunda temel yapısı değişime uğrar. Modernite ile beraber teknolojiye yaşanan gelişmeler daha hızlı hareket etme kabiliyeti oluşturarak küresel bir toplumun varlığına da katkıda bulunur. Wagner’e göre modernite, "bir toplumsal yapıdaki değişimin sonucu olarak ortaya çıkan ve onu besleyen bir dizi kavramsal araçlar ve kültürel kalıplar bütünüdür" (Wagner, 1994, s. 56-58). Modernite, sanayi devrimi, kapitalizmin gelişimi ve devletin güçlenmesi gibi tarihsel olaylarla birlikte şekillenmiştir (Wagner, 2003, s. 98). Sanayi devrimi, bireylerin ve toplumların üretim ve tüketim pratiklerini değiştirerek modernitenin ekonomik boyutunu güçlendirmiştir. Aynı şekilde, devletin merkezi otoritesini artırarak disiplin ve düzen sağlama mekanizmalarını kuvvetlendirmesi, modernitenin sosyal yapılar üzerindeki etkisini pekiştirmiştir. Ona göre modernlik süreci, öznenin sonundan 'yeni bir bireyciliğe', toplumun çözümlüşünden 'sivil toplumun' yeniden ortaya çıkışına, modernliğin sonundan 'başka bir modernliğe' ve 'neo-modernleşmeye' uzanan hikâye örgüsüdür.

Wagner’e göre modernitenin hem olumlu hem de olumsuz yönleri vardır. Bireysellik ve özgürlük idealleri insan hayatını özgürleştirirken, disiplin, baskıyı da beraberinde getirmektedir. Bununla beraber sanayileşme ve kapitalizm, eşitsizlik, kimlik krizleri ve yabancılaşma duygularının oluşmasına neden olmaktadır. Bu aşamada modernitenin yapısal çelişkileri kendini gösterir. Özgürlüklerle beraber gelişen toplumsal yabancılaşma, bu çelişkinin en belirgin tarafıdır. Elbette bu yabancılaşma durumu, kapitalist ekonomi ile olduğu kadar küreselleşme ile de ilgilidir. Artık ekonomik büyümeyle oluşan küresel ağların yaygınlaşması, bir taraftan ulusal refah seviyesini artırırken diğer taraftan sosyal ilişkilerin de değişmesine neden olmaktadır. Bu tıpkı Beck’in ifade ettiği bireylerin toplumsal yapıdan kopuşuna ve aidiyet duygusunun zayıflamasına neden olarak ifade ettiği süreçle paralellik göstermektedir (Beck,

2006, s. 65). Wagner modernliğin öteki yüzü olan disiplin altına alma söyleminin özgürleşmenin gerçekte asla liberal düşüncelerde sunulduğu şekliyle ortaya çıkmadığı doğrultusundaki gözleme dayandığını belirtir. Modernliğin sınırlandırıcısı olarak devlet düşüncesi, bireyleri disiplin altına alma aracı olarak öngörülmüştür (Wagner, 1994, s. 30-31).

Aynı zamanda Wagner için modernlik ile birlikte bir sonuç olarak değerlendirilen milliyetçilik, bir dil ve sembol sistemi olarak ifade edilir. Bu sembollerle insanlar, toplumsal gerçekliği anlamlandırır. Bu anlamlandırma biçimi ulusun mensupları arasında kolektif bir bilinç oluşturur. Bu bilinç, dil, kültür, tarih ve coğrafya gibi unsurlara dayanarak ulusal kimliği şekillendirir. Bu süreç, bir toplumun üyelerine "biz" duygusunu verirken, diğer toplumlara karşı "onlar" algısını güçlendirme potansiyeline sahiptir. Milliyetçilik, siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal faktörlerin etkileşimiyle oluşur ve tarihsel, toplumsal ve politik koşullara bağlı olarak farklı biçimlerde şekillenebilir (Wagner, 2003, s. 123). Wagner, bu çerçevede, milliyetçiliğin modern toplumların bir özelliği olarak ortaya çıktığını ve ulusal kimliklerin, değişen sosyal, politik ve ekonomik yapılar tarafından sürekli yeniden şekillendiğini vurgular. Peter Wagner'in modernite ve milliyetçilik üzerine olan düşünceleri, modern dünyanın toplumsal ve bireysel çelişkilerini anlamak için değerli bir çerçeve sunmaktadır. Modernitenin özgürlük ve disiplin, bireysellik ve toplumsal baskı gibi ikili yapılar üzerindeki etkilerini ele alırken, aynı zamanda ulusal kimliklerin inşa süreçlerini de analiz eder. Wagner'e göre, modern dünyada ortaya çıkan toplumsal, ekonomik ve siyasal sorunlar, modernitenin yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Milliyetçiliğin, modern toplumların ulusal kimlik ve aidiyet duygularını pekiştirdiği ve toplumsal gerçekliklerin anlamlandırılmasında önemli bir rol oynadığı görüşünü savunur.

Sonuç

Bu çalışma, modernite ve milliyetçilik kavramlarını tarihsel süreçler, toplumsal yapılar ve bireyler arası ilişkiler bağlamında ele almış, modern toplumun dinamiklerini anlamaya yönelik sundukları teorik perspektifleri incelemeye çalışmıştır. Emile Durkheim, Max Weber, Karl Marx, Benedict Anderson, Anthony Giddens, Ulrich Beck ve Peter Wagner gibi düşünürlerin görüşleri ışığında modernite ve milliyetçilik arasındaki karşılıklı etkileşimleri detaylı biçimde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, modernitenin özellikle Batı Avrupa'da Aydınlanma Çağı ile ivme kazanarak bireysel özgürlük, rasyonalite, laiklik ve merkezi devlet otoritesini ön plana çıkaran yeni bir toplum modeline yol açtığı gözlenmiştir. Sanayi devrimi ile hız kazanan bu süreç, endüstriyel kapitalizm, bilimsel düşünce ve merkezi devlet yapılanmasının moderniteyi besleyen temel unsurlar arasında yer aldığını ortaya koymuştur. Modern toplumun bireyleri, geleneksel yapılardan koparak hak ve özgürlük taleplerini öne çıkarmış; rasyonel düşüncenin rehberliğinde şekillenen yeni bir toplumsal düzen arayışına girmiştir. Bu dönüşüm, bireylerin toplum içerisindeki konumlarını ve sosyal yapılarla olan ilişkilerini yeniden şekillendirmiştir.

Milliyetçilik ise, modernitenin bu değişim süreciyle etkileşime giren ve ulusal kimlik ile aidiyetin tanımlanmasında merkezi rol oynayan bir ideoloji olarak öne çıkmaktadır. Bu ideolojinin gelişimi, modernite tarafından sağlanan ekonomik, sosyal ve kültürel koşullarla yakından bağlantılıdır. Endüstri devrimi, modernleşme süreçleri ve küreselleşme, milliyetçiliğin yayılmasını ve etkisini artırmış; modern toplumun şekillenmesinde belirleyici rol oynamıştır. Milliyetçiliğin, modern dünyada hem birleştirici hem de ayrıştırıcı etkiler doğurabilmesi, ulus-devlet yapılarının ortaya çıkışı ve toplumların kimlik inşası süreçlerinde önemli bir faktör olmuştur. Bu ideoloji, milli kimlik, dil, tarih ve kültür gibi unsurlar üzerinden yeni toplumsal yapılar inşa etmiştir. Günümüz dünyasında modernite ve milliyetçiliğin, toplumsal kimlik, ekonomik yapı ve siyasal sistemler üzerinde kalıcı etkiler yaratmaya devam ettiği gözlemlenmektedir. Küreselleşme ve risk toplumu gibi moderniteye özgü yeni olgular, milliyetçiliğin nasıl yeniden şekillendiğini ve toplumsal yapılarla olan etkileşimlerinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, modernite ve milliyetçiliğin birbirine paralel gelişim süreçlerinin, günümüzde karşılaşılan sosyal, kültürel ve siyasal problemlerin anlaşılmasında rehber iki mesele niteliğinde olduğunu ortaya koymuştur. Özetle, modernite ve milliyetçilik arasındaki ilişkiyi anlamak, hem bu iki kavramın tarihsel kökenlerini hem de günümüz toplumlarına etkilerini derinlemesine kavramamıza yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

- Anderson, B. (1983). *Hayali cemaatler: milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması üzerine düşünceler*. (2. Baskı). (İ. Savaşır, Çev.). Metis Yayınları.
- Beck, U. (2000). *Risk toplumu: yeni bir moderniteye doğru*. (1. Baskı). (K. Özdoğan, Çev.). İthaki Yayınları.
- Beck, U. (2006). *Kozmopolit vizyon*. (2. Baskı). (C. Cronin, Çev.). Polity Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (1. Baskı). (Z. İlkelen, Çev.). Pozitif Yayıncılık.
- Durkheim, E. (2020). *Toplumsal iş bölümü*. (2. Baskı). (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Eagleton, T. (2011). *Marx neden haklıydı?*. (3. Baskı). (O. Köymen, Çev.). Yordam Kitap Yayıncılık.
- Elibol, S. (1983). *İnanç ve kültür*. (1. Baskı). Birlik Yayınları.
- Elliott, A. (2007). *Yeni bireycilik*. (1. Baskı). (B. Kıcıır, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Gellner, E. (2018). *Uluslar ve ulusçuluk*. (2. Baskı). (G. Özdoğan, Çev.). Hil Yayınları.
- Giddens, A. (2021). *Modernliğin sonuçları*. (3. Baskı). (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (1999). *Kaçak dünya: küreselleşme hayatlarımızı nasıl şekillendiriyor?*. (1. Baskı). Alfa Basım Yayıncılık.
- Giddens, A. (2019). *Modernite ve öz-kimlik: geç modern çağda benlik ve toplum*. (1. Baskı). (Ü. Tatlıcan, Çev.). Say Yayınları.
- Giddens, A. (2008). *Ulus devlet ve şiddet*. (1. Baskı). (C. Atay, Çev.). Kalkedon Yayınları.
- Hall, S. (2020). *Yeni zamanların anlamı. Yeni Zamanlar: 1990'larda politikanın değişen çehresi*. (1. Baskı). (S. Halland, Der.). Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2010). *Sermayenin muamması ve kapitalizmin krizleri*. (1. Baskı). (S. Savran, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Hobsbawm, E. J. (1990). *1780'den günümüze uluslar ve milliyetçilik: program, mit, gerçeklik*. (1. Baskı). (O. Akınhay, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Jarvis, D. S. L. (2007). Risk, küreselleşme ve devlet: ulrich beck ve dünya risk toplumu tezine eleştirel bir bakış. *Global Society*, 21(1), 23-46. <https://doi.org/10.1080/13600820601116468>.
- Karaca, N. (1999). Sosyal psikolojik bir kavram olarak milliyetçiliğe giriş. *Türk Yurdu*, 19(139), 328-330.
- Karaca, N. (2020). Türkiye'de modernleşmenin sonuçları üzerine. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 117-128.
- Marx, K. (2021). *Kapital: ekonomi politiğin eleştirisi*. (1. Baskı). (N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap.
- Marx, K. ve Engels, F. (2024). *Komünist manifesto*. (50. Baskı). (C. Üster, Çev.). Can Yayınları.
- Smith, A. D. (1991). *Ulusal kimlik*. (9. Baskı). (B. Şener, Çev.). İletişim Yayınları.
- Thompson, E. P. (2023). *İngiliz işçi sınıfının oluşumu*. (2. Baskı). (U. Kocabaşoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- Wagner, P. (1994). *Modernitenin sosyolojisi: özgürlük ve cezalandırma*. (2. Baskı). (M. Küçük, Çev.). Sarmal Yayınları.
- Wagner, P. (2003). *Modernliğin sosyolojisi*. (2. Baskı). (M. Küçük, Çev.). Doruk Yayınları.
- Weber, M. (2023). *Ekonomi ve toplum*. (4. Baskı). (L. Boyacı, Çev.). Runik Kitap Yayıncılık.
- Weber, M. (2022). *Protestan ahlâk ve kapitalizmin ruhu*. (2. Baskı). (Z. Aruoba, Çev.). Hil Yayınları.
- Weber, M. (2020). *Sosyal bilimlerin metodolojisi*. (2. Baskı). (V. Öğütle). Küre Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Erdi AKSAKAL

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.